

A rónaszéki sóbányászat

RÉTHY KÁROLY

Románia területén, Máramarosszigettől (*Sighetu Marmăției*) 15 km-re délkeletre, a *Róna-patak* völgyében, 351 m tengerszint feletti magasságban található a történelmi *Máramaros vármegye* egyik legrégebbi sóbányája, *Rónaszék* (11). Az itt található sótest 55° ÉK-i dőlésű, ÉNy-DK irányban elnyúlt 1327×470 m alapterületű és 140-150 méter vastag. Ennek az enyhén tektonizált, lencse formájú rónaszéki sótestnek a fekéjében fehéres-zöldes piroxéndezit-tufa található, benne agyag, agyagos-márga és homokkőrétegekkel (8). Ezek a rónaszéki völgyben, *Rónaszéktől* délre a felszínen is jelen vannak. A sótest közvetlen fekéjében levő gipsz, anhidrit, benne magnezit-, dolomit- és kvarczárványokkal, a bányaművelésnél csak a *Ferenc-akna* egyes részein volt észlelhető, s annak szomszédságában, a Felsőróna határában lévő hegygerinc keleti részén, amit *Csorbits László* rónaszéki bányatiszt tárt fel (6). A sótómszben talált ősmaradványok alapján, mint a *Globigerina sp.*, *Glandulina sp.*, valamint a paleobotanikai leletek (*Dycotyledonae* levelek), melyek a wieliczikai sóképződménynél talált leletekkel azonosak, a sótest *bádenien* korúnak mondható. A *József-bánya* északi részén a sóban fa- és homokkő-maradványokat, 1893-ban pedig a *Ferenc-bányában* 120 m mélységben egy tufafészket találtak. A fedőréteget agyag, kavics és egy kékesfekete agyag (pallag) képezte, amelynek vastagsága a néhány cm-től 38 m-ig terjedt. Egyes helyeken a *pallag* még a felszínen is megtalálható volt. Ahol hiányzott, ott a sótestet tufa- és márgarétegekkel változó homokkő vagy kavics borította (8).

Az itteni sókitermelés évezredekre vezethető vissza. Ezt bizonyítják azok a bronzkorból származó fa- és bronzszerszámok, tárgyak, amelyeket a rónaszéki sóaknában, a *Kálvária* közelében, és

a bányákhoz közeli kertek művelése során találtak. Tehát a sóbányászat már a bronzkorban, vagy annak előtte elkezdődött (9), és így a bánya bronzkori régészeti lelőhelynek is tekinthető. A bányászati tevékenység a későbbiek során tovább folytatódott, ezt bizonyítják azok a római kori sóaknák, melyeket *Alsó- és Felsőrórán* tártak fel (8). Ilyen típusú sóaknákat az *Iza-völgy* felső szakaszán, *Dragomérfalvánál*, *Jódnál* és még több ponton is találtak. *Göttmann* szerint ezek a római bányaművelések a régiéknél sokkal szabályosabbak. Az egymástól 6-8 m távolságra telepített talpművelésű aknák 17-34 m mélyek és 6-8 m szélesek voltak (10). A Rónaszék környéken végzett ásatások során több helyen római kori pénzérmék is előkerültek. Mindezek megerősítik azt a feltételezést, hogy a rómaiak idejében is volt itt sókitermelés, s a régi aknák egyben a sótelep kiterjedését jelzik (8, 10). Több mint valószínű, hogy a rómaiak után a sóbányászatot a 895-896 körüli magyar honfoglalásig az újonnan betelepült gótok (274-376), hunok (376-454) és a népvándorlásban résztvevő más népek is folytathatták (10).

A rónaszéki sóbánya történetét, amely 1778-ig a máramarosi kincstári javak igazgatóságának is székhelye volt, a 11. századtól a 16. század közepéig (14), *Réthy Ferenc*, a kir. kincstár levéltárnoka írta meg 1783-ban. A munka egy példánya a máramarosszigeti levéltárban volt található. Ebben már iratok is szerepeltek, így autentikus forrásmunkának tekinthető. *Szilágyi* a *Réthy* adataira hivatkozva többek között azt írta: „*Máramaros területe 1231 előtt királyi birtok volt, és Máramaros térségét Miklós comes személyében, királyi ispán kormányozta*” (15). Azt, hogy az itt lévő sóaknák királyi birtokban voltak, *Csiba István* 1713-ban kiadott *Magyarország hegyeiről* című munkájában is megerősítette, amelyben azt írta: „*Magyarországban a leghíresebbek és egyben a leggazdagabbak is a Máramaros vármegyében lévő sóbányák, amelyek hajdan házassági ajándék címén Magyarország királynéit illették meg.*” (4). A helyi lakosok régi hagyományaikra hivatkozva úgy vélik, hogy azok csak 1303-ban kerülhettek királyi birtokba (1). Azonban ennek ellentmond *Jan Dlugosz* 15. századi lengyel történetíró *Historia Poloniae libri XII* című, 1615-ben megje-

lent hatkötetes munkája, amelyben azt írta: „Amikor Kunigunda Boleszló V. Wstidliwy lengyel királyné lett, 1239-ben atyjával IV. Béla királlyal Máramarosban járt, ahol atyja őt egy sóaknával ajándékozta meg, amelybe ő egy aranygyűrűt vetett.” (15)*. Egyesek úgy vélik, hogy a *Dlugosz* által leírtak egy rónaszéki sóaknára vonatkoznak (13), ami nem bizonyított. *Rónaszéket* hivatalosan csak 1355-től tartják számon, 1373-tól *Rohina* néven. 1390-ben *Drágfi Balk*, *Máramaros* főispánja és testvére, *Drágos* kapták birtokba *Rónát* (*Rohina*) és *Felsőrónát*, 1402-ben pedig *Vinczfalvát* (*Alsórónát*) is megkapták (19). 1431-ben már *Salifodina Rona* alakban fordul elő. 1459-60-ban és 1474-ben *Fodine (regales) Rona* néven tesznek róla említést, ahol a sóbányákat és a sókamarát a király birtokolta (3), 1479-től pedig mint *Castellanus in Ronazék* szerepelt. Az utóbbi elnevezés onnan ered, hogy a 15. században az itteni sóaknák *Erdély* egyik legnevezetesebb családjának, az *Apafiaknak* a birtokában voltak, akik azért, hogy külső támadások esetén az ott dolgozóknak védelmet kapjanak, ide egy kastélyt építtettek. A későbbiekben, egészen 1778-ig (mások szerint csak 1749-ig) *Rónaszék* területi központ is volt, és itt működött a sóhivatal (14).

Rónaszéken 1498-ban már jelentős sókitermelés folyt. Ekkor a rónaszéki sóhivatalnak *Budán* kelt levelében *II. Ulászló* arra utasította *Tharczay János* és *Proll Miklós* máramarosi kamaratisztekét, hogy a sóvágók fizetése s élelmezése ügyében egyezzenek meg (15). Egy 1522. február 2-án kelt okmány szerint pedig ezt és a többi máramarosi sólelőhelyet *II. Lajos* király neje, *Mária királyné* kapta meg (7). Azonban egy szerződés alapján *Mária királyné* tulajdonából ez a sóbánya is *I. Ferdinánd* birtokába került, amit 1541-ben bérbe adott. Miután 1548-ban önálló kamarai igazgatást vezetett be, a rónaszéki sóbánya ügyeit egy itteni bányatiszt intézte (18). De az 1570-ben megkötött speyeri szerződés alapján a máramarosi sóbányák az *Erdélyben* uralkodó *János Zsigmond* fejedelmhez kerültek. Érdemes megjegyezni, hogy ebben az időben a

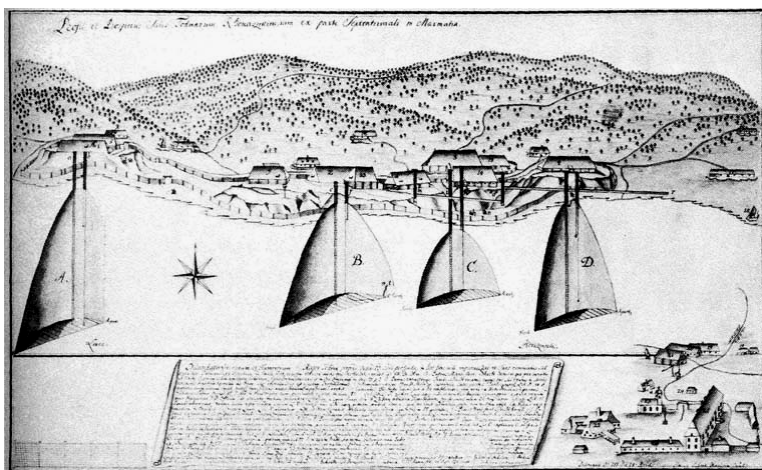
* *Kunigunda* vagy *Kinga* (1224-1292): *IV. Béla* magyar király leánya, *V. (Szemérmes) Boleszló* lengyel király felesége (wstidliwy = szemérmes).

környező városok és falvak a sókitermeléshez egy bizonyos számú sóbányászt voltak kötelesek adni. Így például 1600-ban *Técsőnek* 26 bányászt kellett biztosítani a rónaszéki sóbánya számára. 1626-ban a bányát *Bethlen Gábor* bérbeadta, de 1653-ban az *Approbata Const.* már kincstári birtokként említi (18). Azonban 1672-ben az itt található sóaknák *I. Apafi Mihály* erdélyi fejedelem tulajdonában voltak, s ekkor váltotta vissza a magyar állam. A rónaszéki aknák közül a *Teréz-* és a *Kurucz-aknákat* tartják a legrégebbiekknek, de 1674-től már az *Apafi-akna* is művelés alatt állt, amit 1766-ban, amikor elérte a 136 m mélységet, elöntött a víz.

1701-től, a török kiűzése és *Erdély* megszerzése után *II. Apafi Mihály* máramarosi sóbányáit a bécsi kamara vette át, s a sókitermelést *bányagrófok* vezették. Ekkorra a rónaszéki sóaknák közül néhány már beomlott, vagy elöntötte a víz. Ezek között említik például a *Pál-aknát*. 1703-tól a sóbányák *II. Rákóczi Ferenc* kezelésébe, illetve „*fiscale bonum*”-jához kerültek. Ekkor már művelés alatt volt a *Rákóczi-akna*. A *Borromeo Szt. Károly-aknát** 1710-ben kezdték kiépíteni, de csak később került üzembe. 1711-ben három aknát említenek, a nagy-, közép- és kis-aknát. 1719-ben nyitották meg a *Szt. Antal-aknát*, amikor jelentős vízbeömlés is említenek. 1725-ben *Rónaszéken* 104.000 darab sókővet termeltek ki, ami körülbelül 50.960 q kősnak felel meg. 1726-ban a *Rákóczi-* és a *Kurucz-aknák* már nem álltak művelés alatt. Amikor *III. Károly* rendelete alapján 1732-ben *Máramarost* visszacsatolták *Magyarországhoz*, és az itteni aknák újból a magyar állam tulajdonába kerültek, 3 aknát említenek: az *Antal-*, az *Apafi-* és a *Ferdinánd-aknákat*. Ekkor naponta 9 vágás készült, egy-egy vágásból 240-309 darab, egyenként 87-88 font súlyú sókővet termeltek ki, amit *Tokajba* szállítottak. 1735-ben az említett három mellett már a *Károly-akna* is kitermelés alatt állt, s ezekből 261.744 db sókővet bányásztak, ami kb. 128.254 q sót jelent. 1737-ben is 4 akna műveléséről szólnak a források (valószínű, hogy az előbb

* *Borromeo Szent Károly, Carlo Borromeo* (1538–1584): olasz bíboros érsek, a katolikus egyház egyik nagy reformátora, a tridenti zsinat (1545–1563) határozatainak első végrehajtója.

említettekről van szó) (2). 1764-től már a *József-* és a *Ferenc-akna* is művelés alatt volt. A régi kör- vagy ellipszis-szelvényű aknákat 1766-ban elöntötte a víz. Az 1674-től kitermelés alatt állt *Apafi-akna* 1776-ban került víz alá, amikor már 138 m mély volt (16). A *József- és Ferenc-aknákat* 1777-től már a *Wieliczka*n bevezetett kamra- vagy csarnokfejtés szerint művelték. 1795-ben a *Ferenc-akna* alapterülete 29.050 m², mélysége 106 m volt (10). A *József-akna* 1864-ig működött, s amikor bezárták, 400 m hosszú, 42 m széles és 72 m mély volt (1). Így 1866-ban a magyarországi sónak a 16 %-át már egyedül a *Ferenc-aknából* termelték ki, amellyel 1893-ban már 110 m mélységben tartották (6). 1906-ban évi 236.715 q kősót termeltek ki *Rónaszéken*, vagyis a magyarországi sótermelésnek a 11,76 %-át (15, 17), 1909-ben 9,82 %-át, 1913-ban pedig már csak 7,7 %-át. A trianoni békeszerződés után *Romániához* csatolt rónaszéki sóbányát 1934-ben a román *Monopol Társaság* helyezte végleg üzemem kívül. Ekkor a *Ferenc-akna* átmérője 60, mélysége pedig 140 méter volt (1).

A rónaszéki sóbánya madártávlati képe a tárnák keresztmetszvényeivel, 1755. (Magyar Országos Levéltár, Budapest.)

Miután a bányászatot leállították, és a felszínről beáramló víz kioldotta az aknák falaiban levő sót, megindult a felszíni suvadás.

Először 1942-ben az *Antal-akna* omlott be, majd követte a többi. Ma már a régi sóaknák létezését csak a beszakadt felszín, a helyükön keletkezett sós-iszapos terület és a beomlott hegyoldalak jelzik.

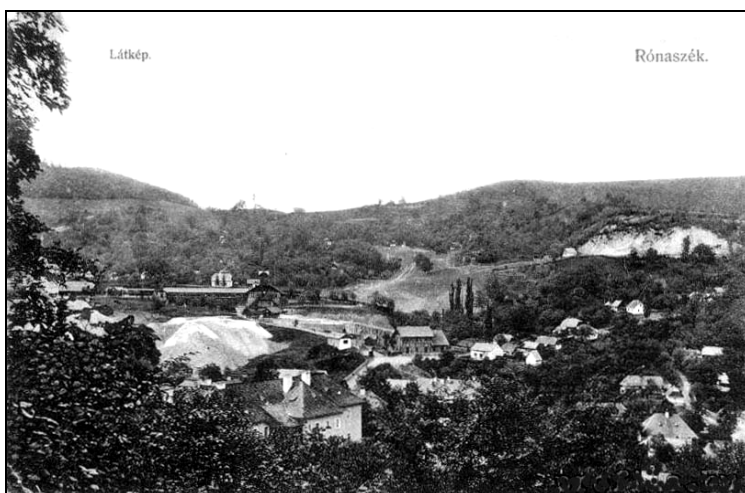
Ami a sószállítást illeti, *Petrus Ransanus* olasz humanista tudós, aki 1488-90 között tartózkodott *Magyarországon*, az *Epithoma rerum Hungararum* című munkájában azt írta: „*A Tisza mellett lakók a kősót Máramarosból, ahol sok sóbánya van, a Dunára viszik.*” Az valóban ismert, hogy a középkorban a *Rónaszéken* ki-termelt hajósót szekerekkel és/vagy számárháton, bőrszakokban szállították a *Tiszáig*. Innen vízi úton került a tokaji és a várkonyi (*Szolnok vármegye*) lerakatokba, ahonnan már szárazföldi utakon szállították tovább, amiről kevesebbet tudunk. De a 16. századtól, vagy talán már sokkal korábban is a *Tisza* körül elterülő felsőmagyarországi vidékekre különböző szárazföldi útvonalakon szekerekkel is szállították sót ládákból vagy hordókban. Ezt *Csiba István* 1714-ben kiadott *Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae* című munkájában is megerősítette (4). Egy 1525. június 20-án, *Budán* kelt oklevél szerint *Szalkai László* esztergomi érsek és *Drágfi János* országbíró királyi adomány címen a sóbányai sókamara-házat és tartozékait *Somlai Jánosnak* s örökösének adományozzák (12). Ide *Máramarosból* a hegyen keresztül szekérrel, s *Désaknáról* hajóval szállították a sót. A máramarosi só szárazföldi úton való szállításának ténye az 1635-ös soproni országgyűlés naplójából is kitűnik. Ezt támasztja alá *III. Ferdinánd* 1650. jún. 12-én *Pozsonyban* kelt privilégiuma, amely megerősítette az *Újhelyieket* a *Rakaszon* (ma *Rakaszov, Ukrajna*) való vám-szedés jogában, ahol a máramarosi sót a *Tiszántúlra* szállították (15). *Rónaszéket* már a 17. században út kötötte össze *Máramarosszigettel* és *Bocskóval*. De ismert szárazföldi sószállító út volt a „*via ad fodinas salium ducens*”, vagy *Rákóczi útja* is, amely *Rónaszéktől Máragyulafalva* határán s a *Gutin-hegységen* keresztül vezetett *Felsőbánya, Kapnikbánya* és *Nagybánya* irányába. A máramarosi sóbányákból a konyhasó mellett, wieliczikai mintára, a földtől megtisztított, 3 % genciánal és szénnel vegyített darált marhasót, 25 % gipszet vagy szappanos hamut tartalmazó trágya-

sót, valamint ipari só is szállítottak (14). Az ipari só *Felsőbányára, Kapnikbányára és Nagybányára* szállítását *Jereb János Az aknasugatagi sóbányászat* című munkájában is megerősítette, s mint írta: „*A fernezelyi amalgamáló, a kapniki lúgozó üzem és négy felsőbányai magánbánya részére 1882-ben 569.211 kg ipari sót szállítottak*” (4). A 20. század elejétől a *Rónaszéken* kitermelt só *Máramarosszigetig* egy keskenynyomtávú vasúton szállították, ahol a kamarai sómalomban megőrölték, majd innen – főleg az exportra szánt só – vonattal szállították tovább (1). A *Máramarossziget és Rónaszék* közötti keskenynyomtávú vasútvonalat csak 1970-ben számolták fel.

I r o d a l o m

1. ASCHNER Imre: Rónaszéki képeslapok. (Kézirat). Szatmárnémeti.
2. BAKÁCS I. János: A sómonopólium Magyarországon III. Károly korában. = *Századok*, 1933. Pótfüzet, 611-653. old.
3. CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Bp. 1890. Magyar Tudományos Akadémia, 451. old.
4. CSIBA István: *Magyarország hegyeiről*. Miskolc–Rudabánya, 1991. 134. old.
5. JEREB János: Az aknasugatagi sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 17. évf. 1884. 2-3., 11-14., 25-37. old.
6. MERZA Károly: Máramarosi gipsztelepekről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 49-52. old.
7. PÉCH Antal: *Alsó-Magyarország bányaművelésének története*. I. köt. Bp. 1884. Magyar Tudományos Akadémia, 107. old.
8. PORUBSZKY Béla: A rónaszéki sóképződmény települési viszonyai. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 32. évf. 1899. 279-282. old.
9. RÁKÓCZY Sámuel: A bányászat múltja a magyar birodalom földjén. *Bányászati és Kohászati Lapok*, 43. évf. 1910. 613-614., 778-779. old.
10. SCHMIDT László: A máramarosi bányászat fejlődésének története. Sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 331-333. old.
11. SCHMIDT Sándor: A bányászat az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításon Budapesten. Sóbányászat. = *Földtani Közlöny*, 27. évf. 1897. 56-59. old.

12. SCHÖNHERR Gyula: Máramaros megye általános történetéből – A nagybányai bizottság jelentése. = *Századok*, 1889. 126-139. old.
13. SZATHMÁRY Károly, P.: A Tisza bölcsője. 20., 24. = *Vasárnapi Ujság*, 11. évf. 1864. 146-147., 182-183. old.
14. SZILÁGYI Benő: A rónaszéki sóörlőmalom. = *Magyarország és Erdély képekben*, III. köt. Pest, 1853. 38. old.
15. SZILÁGYI István: Máramaros megye általános történelméből. = *Századok*, 1889. 8. sz. 10-27., 71
16. VÁRADY G.: Máramaros megye. = *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*. V. köt. Bp. 1900. 437-461. old.
17. VNUTSKO Ferenc: Magyarország sóbányászatának statisztikája az 1906. évről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 40. évf. 1907. 247-248. old.
18. ZSÁMBOKI LÁSZLÓ: A bányajog és bányai igazgatás a 16. és 17. században. = *A magyar bányászat évezredes története*. I. köt. Bp. 1997. OMBKE, 158-159. old.
19. Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. köt. Bp. 1890. MTA, 451-455. old.

A rónaszéki sóbányák látképe. Képeslap, 1910 körül.

